

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Ebbe Nyborg 2015. – *The church seen from the south east.*

GIVSKUD KIRKE

NØRVANG HERRED

Kirken nævnes første gang i Ribe Oldemoders kirkeliste (o. 1350) med den mindste afgift på kun 2 skilling sterling; i landehjælpen 1524–26 bidrog den med 20 mark (jf. s. 1016). En indvielse til Skt. Maria antydes måske af en relikvie i form af en stump af Marias grav (jf. s. 2325), men der er ikke nødvendigvis sammenhæng mellem relikvier og patrociner.¹ Sognet var anneks til Hvejsel frem til 1895 og har altid ligget i Ribe Stift (jf. s. 1015).

Kirken var efter reformationen ejet af kongen frem til 1712, da den blev solgt på offentlig auktion til Joachim Kristoffer Zepelin til Refstrup i Gadbjerg Sogn i Tørrild Herred.² Den må være kommet tilbage til kronen, idet kongen 1723 afhændede den til sognepræsten Peder Nielsen Ahrensberg. Ti år senere overgik den til sønnen, Johan Pedersen Ahrensberg, der fulgte ham i embedet.³ 1791 tilhørte kirken ejeren af Refstrup, Niels Tommerup Henriksen, der satte den på offentlig auktion, hvor køberne var sognets beboere.⁴ Kirken blev selvejende 1909.⁵

Kirkegods. Til præsten lå der 1584 en gård i Givskud, der fulgte ham som anneksgård, og hvis dokumenter præsten opbevarede.⁶ Af gods tilhørende kirken fandtes 1620 kun en eng, der må være den kirkejord, som ifølge skøder 1712 og 1723 lå på Bjerlev Mark, Hvejsel Sogn.⁷ 1862 oplyses det, at kirken ikke havde nogen særlige indtægter.⁵

†*Kirke.* I sognets nordvestlige del lidt vest for Lerager og Ris har der ligget en kirke, der 1488 og 1499 kaldes for Vester Kirke.⁸ Den omtales i forbindelse med en beskrivelse af grænserne for en ejendom i sognet, hvorfor der ikke kan være sket en forveksling med den ca. 11 km nordligere beliggende sognekirke i Vester. Omtalen 1488 betyder ikke, at kirken nødvendigvis stadig eksisterede ved den tid, idet skelbeskrivelsen eller dele deraf kan være taget fra ældre breve.

1914 byggedes i byen *Givskud Baptistkirke*, Bethania, indviet 11. oktober, nedlagt 1996.⁹

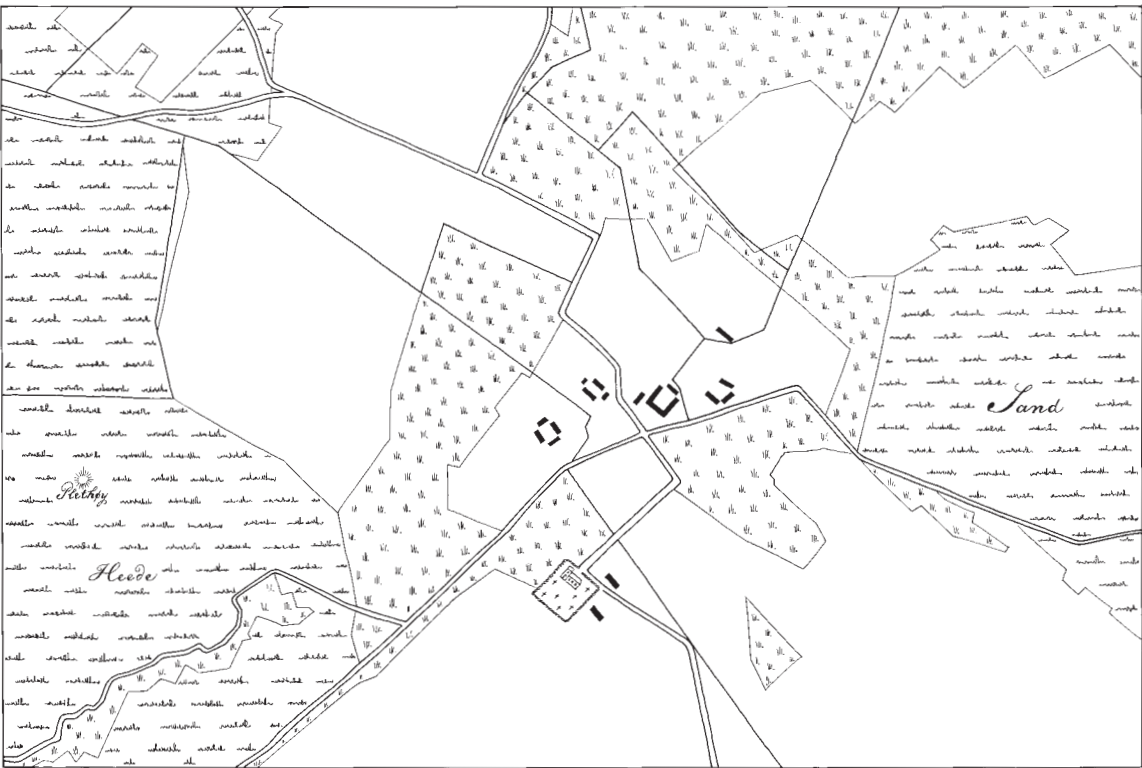

Fig. 2. Udsnit af matrikelkort over Givskud Bys markjorder, målt af F. H. Munk og inddelt o. 1795. 1:10.000. Tegnet af Merete Rude 2015. – Detail of cadastral map of the lands of Givskud village.

Sognet ligger nordvest for Jelling, hvor Hærvejen løber, og hvor sandjorden dominerer i en sådan grad, at sognet i gamle dage blev kaldt for »æ sølle sogn«.¹⁰ Det bestod i matriklen 1688 af 19 gårde og 6 huse, og den dyrkede jord blev opgjort til 74,46 tdr. hartkorn.¹¹ 1801 var der 160 indbyggere i sognet, hvilket var steget til 1180 i 1925 og 1195 i 1955.¹²

Indtil 1688 og nok siden 1582 lå Nørvang Herreds tingsted ved Harresøgård.¹³ Det kan på et tidligere tidspunkt have ligget ved Tingbakke, Galgebakke, Galgedam og Galleagre i Givskud ejerlav.¹⁴

Præstegården lå i Hvejsel til 1895, hvorefter en eksisterende bygning i Givskud blev taget i brug. Den var opført som apotek 1869–70, men blev ledig, da apotekervirksomheden flyttede til Give 1895. 1965 omdannedes bygningen til alderdomshjem.

Kirken ses på matrikelkortet o. 1795 liggende frit syd for byen ned mod Harresø ejerlav (fig. 2).¹⁵ Den er rejst på en mindre skråning med ter-

rænfald mod syd og vest og med det højeste punkt mod nordøst.

Kirkegården udgjorde 1865 et lidt uregelmæssigt kvadrat med siden ca. 100 alen (63 m) og omfattede et areal på ca. 3.600 m².⁵ Den blev 1927 udvidet i øst med ca. 770 m² og 1980 i syd med 2.646 m². Et lapidarium anlagdes 2005 i den østre ende af den seneste udvidelse.¹⁶

Kirkegårdens ældre del er afgrænset af massive kampestensdiger mod vest og nord, af en bøgehæk mod øst og af et kampestensdige med jordfyld mod syd – en indhegning, der også er anvendt omkring den sidste udvidelse. Rester af det gamle østdige ses endnu på den søndre del af kirkegården.

Hovedindgangen mod nord er en køreport og en ganglåde af støbejern båret af tre granitpiller, af hvilke de to bærer årstallet »18/19« (fig. 3).¹⁷ Mod øst findes en ganglåde af træ og to køreporte med galvaniserede fløje, hvoraf den ene, med ganglåde, giver adgang til den søndre udvidelse,

mens endnu en køreport med ganglåge giver adgang fra vest. Adgangsvejen mellem de to afsnit udgøres af en bred rampe.

†*Indgange.* Kirkegården havde 1617 en indgang i syd.¹⁸ 1874 skulle kirkegården planeres og en sti anlægges; en ny regulering fandt sted 1942.¹⁹

Bygninger på kirkegården. Et øst-vestvendt *ligkapel* er bygget 1941 og udvidet 1983 (arkitektfirmaet Fællestegnestuen i Give).²⁰ Teglstenbygningen står hvidkalket over en sokkel af granit og er tækket med røde tegl. Fra vest giver en rundbuet port adgang til kapellet, mens bygningens østre, nyere del optages af toilet og graverfaciliteter. Et nyt *redskabshus* er etableret 2000.

BYGNING

Kirken, bestående af kor og skib, er en usædvanlig romansk frådstensbygning med blændingsprydet triumfvæg, gavltrekanter i romansk murværk samt spor efter sjældne *†styrtrum* over både kor og skib. I senmiddelalderen er tilføjet et tårn i vest, hvis overdel er fornyet 1923, og formentlig også et *†våbenhus* mod syd. Det nuværende våbenhus erstattede 1847 forgængeren. *Orienteringen* er solret.

Den romanske *frådstensbygning* er bedst bevaret i nord, hvor den står med genåbnede, oprindelige vinduer.

Plan og proportioner. Kirken er knap 19,5 m lang, hvoraf skibet udgør to tredjedele. Det smallere kors grundplan er i ydre mål tilnærmelsesvis et kvadrat, og dets sidemures facader flugter med skibets bagmure. Skibet er 15 cm bredere i vest end i øst. Murtykkelsen varierer fra 100 til 120 cm.

Materiale og teknik. På bygningen ses rester af en svagt fremtrædende skråkantsokkel af frådsten.²¹ Over denne udgøres byggematerialet i facaden primært af frådstenskvadre muret op i forholdsvis tynde skifter; i østgavlen ses større kvadre i vekslende skiftegang (fig. 1). Væggene er af frådsten bortset fra skibets vestre, hvis øvre del står i rå granit.

Korets styrtrums østre væg samt gavltrekanternes indvendige frådstensvægge er ikke af samme høje kvalitet som facaderne. De er sandsynligvis opmuret af frasorterede kvadre, og man har nok været mindre omhyggelig, fordi de ikke blev udsat for vejr og vind.

Fig. 3. Kirkegårdens nordre køreport og ganglåge fra 1819 set fra syd (s. 2316). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Northern churchyard gate seen from the south.

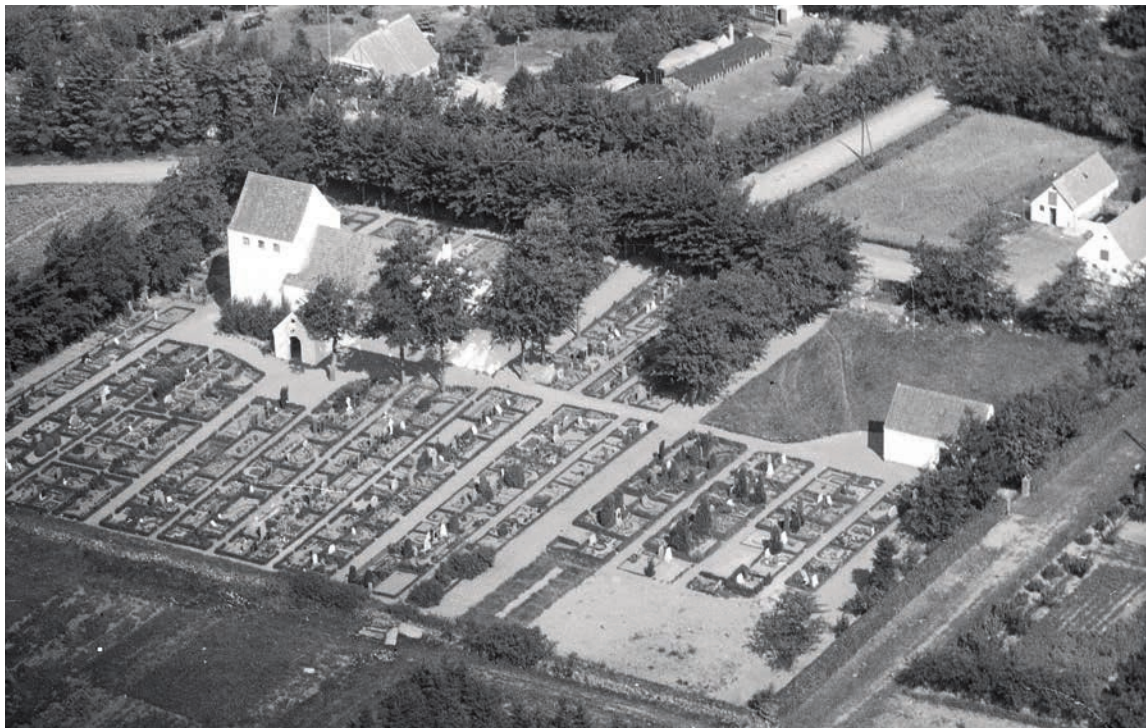

Fig. 4. Luftfoto af kirken set fra sydøst. Sylvest Jensen 1947. Kgl. Bibl. – Aerial photo of the church seen from the south east.

En vandret linje midt på skibets nordmur kan repræsentere et kortvarigt byggestop for vinteren eller en nivellering af det underliggende skifte.²²

Kor og skib har oprindeligt været indrettet med ca. 1 m høje *†styrtrum*. Lavereliggende *†bjælke-* lag har indvendig afsat spor på korets vest- og østvægge (fig. 22) og på skibets sydvæg vest for

syddøren. På skibets østvæg ses over de rundbuede blændinger (jf. ndf.) en stribe af rå granitsten gennem kalken (fig. 14), hvor de lavereliggende bindbjælker har været placeret.²³ Skibets *†styrtrum* bekræftes dels af triumfvæggens blændinger, dels af de forholdsvis lavt placerede vinduer.

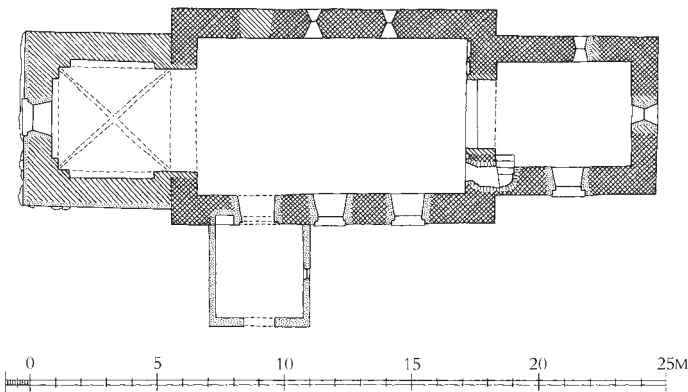

Fig. 5. Grundplan 1:300. Målt af Kuno Mielby 2010, suppleret af Jakob Kieffer-Olsen og tegnet af Anders C. Christensen 2016. – Ground plan.

Korets mure har oprindeligt været ca. 75 cm højere. På skibets østgavl ses spor efter korets gamle tag (fig. 9), og fra korets tagrum ses en udsparring for den oprindelige bindbjælke (fig. 10). Skibet har bevaret sin oprindelige højde. På den indvendige vestgavl er der under loftsisoleringen mange udkragende sten, der viser et mindre tilbagespring i murværket og dermed en placering af det oprindelige tagværk i samme niveau som i dag.

Romanske styrtrum kendes ellers kun i Ørslev på Vestsjælland (DK Sorø 896–898), mens kirken i Bogense er udbygget med $\dagger$ styrtrum o. 1455.²⁴ I Lille Heddinge var det romanske skib oprindeligt delt i tre stokværk.²⁵

Anvendelsen af sådanne øvre etager er ukendt, idet man dog har foreslået, at de kan have været brugt til opbevaring af tiendekornet.²⁶

Vinduer og døre. To vinduer i skibets nordmur sidder som nævnt forholdsvis lavt, fordi de er anbragt under styrtrummet bjælkelag. De er genåbnet ved en istandsættelse 1923 og måler begge i facaden 128×67 cm, i lysningen 85×23 cm og indvendig henholdsvis 145×80 cm (det vestre) og 149×85 cm. To vinduer i korets nord- og øst-

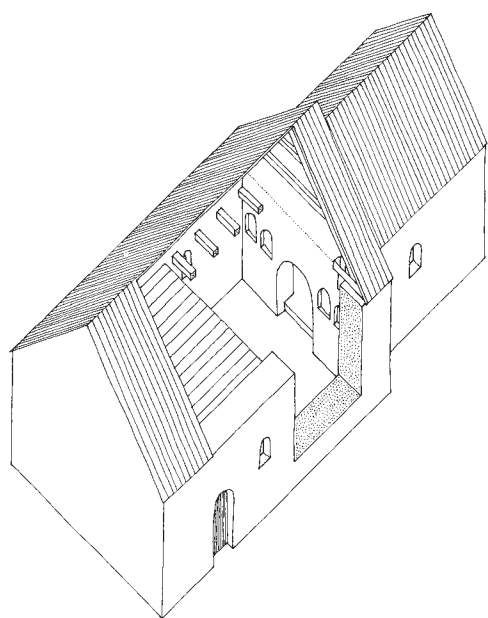

Fig. 6. Rekonstruktion af skib og kor med triumfmur og styrtrum. 1:300. Tegnet af Thomas Bertelsen 2016. – *Reconstruction of nave and chancel with triumphal wall and upper storey.*

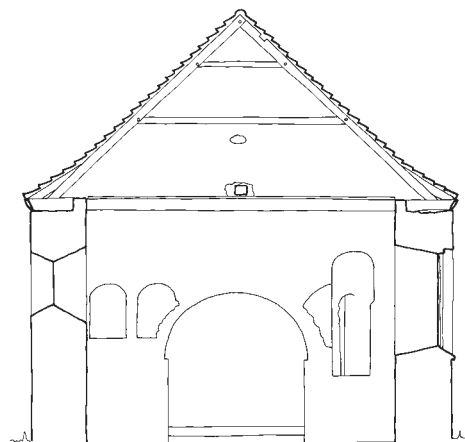

Fig. 7. Tværsnit gennem skibet set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2016. – *Section through nave seen towards the east.*

mure blev ligeledes åbnet 1923, men spor efter større vinduer (fig. 13 og fig. 1) viser, at deres nuværende udseende delvist skyldes en rekonstruktion. Nordvinduet måler i facaden 127×51 cm og i lysningen 90×39 cm, østvinduet 113×65 cm samt 76×37 cm i lysningen. Før 1923 kunne de fire vinduer ses tilmurede, dog stod korets øst-vindue indvendig som en blænding.

Skibets *syddør* er en simpel firkantet åbning med et tympanonfelt over. Den er omdannet 1858.²⁷ $\dagger$ Norddøren er tilmuret og anes udvendig kun som en forstyrrelse af murværket. Indvendig er dørens placering dels markeret med en indridsning (1,97×1,28 m), dels ved en træoverligger. Døren var 1889 'kun svagt kendelig' på både yder- og indermur.

Indre. Kor og skib står med fladt loft. Triumfvæggen har ret usædvanligt været prydet med fire rundbuede seks cm dybe blændinger, to på hver side af den nu noget udvidede korbue (fig. 14). Af blændingerne er kun den nordligste fuldt bevaret. De to midterste er forstyrret ved udvidelsen af korbuen, mens en gennembrydning til prædikestolen har opslugt den sydligste og til dels ødelagt naboblændingen.

Nicher med denne placering over sidealtre kendes i Ostfriesland, hvor de kan rumme helgenstatuer.²⁸ Kalkmalede helgenfigurer kan på tilsvarende vis have udsmykket blændingerne.

Fig. 8. Korets østre gavltrekant set fra vest (s. 2320). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Chancel eastern gable seen from the west.*

Gavltrekanterne (fig. 8-12, 25) er stort set bevarede, idet korets østre dog som nævnt er nedskåret.

Korets østlige gavltrekant (fig. 8), der er af frådsten, er i nyere tid gennembrudt af en rundbuet ventilationsåbning. Den frie del af skibets østre gavltrekant (fig. 9) – over korets tag – står i frådsten. Under korets tag er gavltrekanten (fig. 10) nederst af rå granit – for at undgå fugtoverførsel – til 20-40 cm over det omtalte spor af bindbjælken og herover af frådsten. Den vestvendte del af samme gavltrekant (fig. 11) står i rå granit, kun øverst er der et mindre parti i frådsten.²⁹ Valget af materiale kan muligvis skyldes hensyn til et tætstående spærfag eller en mangel på frådsten.

Skibets vestlige gavltrekant (fig. 12, 25) er af frådsten med enkelte granitsten her og der.

Ændringer og tilføjelser. Kor og skib gennemgik i første halvdel af 1400-tallet en større ombygning, mens de to tilbygninger, tårn og *†*våbenhus, formentlig kom til i årtierne o. 1500.

Ved en større ombygning blev *†*styrtrummene over *kor* og *skib* sløjfet og korets mure gjort ca.

75 cm lavere. Formodentligt ved samme lejlighed blev korbuen udvidet og forsynet med et helstensstik af munkesten (9×13×28 cm). Vangerne træder en anelse frem i forhold til buen. En udvidelse af korets vinduer mod nord og øst kan have fundet sted i samme omgang. Rimeligvis omfattede denne ombygning tillige tagværkerne, hvis dendrokronologiske dateringer tyder på, at arbejderne er sket o. 1425-35 (se s. 2324).³⁰

Tårnet, der oprindeligt var højere, er nu i to stokværk og har gavle i øst og vest. Østmuren hviler på skibets vestgavl, og ved opførelsen har man brudt en bred arkade mod kirken. Middelalderligt murværk, røde teglsten i munkeskifte, er bevaret i den østlige og den nordlige mur, mens syd- og vestmuren er kraftigt ommurede i flere omgange, senest med sten i normalformat. Andre reparationer antydes af vestmurens murankre, der danner årstallene »1749« og »1763«. Frem til 1923 var tårnet kun ganske lidt højere end skibet – omtrent som det kan ses i Jelling, men ved

Fig. 9. Den udvendige del af skibets østre gavltrekan over triumfinuren set fra øst (s. 2319, sml. fig. 10). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Nave eastern gable seen from the east.*

restaureringen dette år blev det forhøjet med 2 m.¹² Tårnets oprindelige udseende og højde kendes ikke, men det er formodentligt nedskåret i 1640'erne, idet kirken 1641 var så 'bygfældig' 'både på tårnet og kirken i sig selv overalt', at der blev anvist 100 rdlr. af de øvrige kirker i provstiet til dens reparation, deriblandt 18 dlr. fra nabokirken i Hvejsel.³¹

Tårnrummet åbner sig mod skibet i sin fulde bredde med en rundbuet arkade med et stik af munkesten. Over stikket ses mod skibet et parti af rå granit, hvilket ikke svarer til skibets normale materialeanvendelse; det kan stamme fra en om-muring i forbindelse med arkadens etablering. Rummet dækkes af et krydshvælv med halvstensribber begyndende med kvarte sten. I de tre væg-

ge er høje spidsbuede blændinger og mod vest et rundbuet, falset og indvendig smiget vindue.

Der er adgang fra skibets loft til tårnets øvre etage, der efter nedskæringen fungerer som klokkestokværk, via en gennembrydning af vestgavlen.³² Det forhøjede parti fra 1923, der er muret efter tegninger af arkitekt N. Christof Hansen, Vejle, har tre glamhuller i hver af de frie sider. Mod syd og nord afsluttes muren af en gesims. †Gavltrekanen i vest i det nedskårne tårn havde 1889 en rundbuet åbning, mens den østlige nok lidt senere (men før 1923) var forsynet med en firkantet åbning (foto i NM).

Våbenhuset fra »1847« (murankre på gavlen) ved kirkens sydside er bygget af røde teglsten i normalformat og står hvidkalket med rødt tegl-

Fig. 10. Den indvendige del af skibets østre gavltrekant set fra øst (s. 2319–20, sml. fig. 9). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Eastern gable of nave seen from the east.*

Fig. 12. Skibets vestre gavltrekant set fra øst (s. 2320). Foto Arnold Mikkelsen 2015. — *Western gable of nave seen from the east.*

tag. Det vurderedes 1889 af Uldall til at være ‘... uden al stil’. Det afløste et sandsynligvis senmiddelalderligt *†våbenhus*. Om dette vides blot, at det i begyndelsen af 1800-tallet havde en bræddegavl, var tækket med tegl og i øvrigt betegnedes som brøstfældigt 1807.³³

Vedligeholdelse og istandsættelse. Kirken var 1641, da den som nævnt måtte have hjælp fra provstiets øvrige kirker, ‘ganske bygfældig’, og man frygtede, at den skulle ‘falde ganske ned’, hvis den ikke blev istandsat med det første. Den umiddelbare årsag til den vanskelige situation kunne være den store storm,³⁴ der ramte også denne del af landet 1634, og hvis ødelæggelser det kunne tage sin tid at få udbedret (jf s. 2276).

Fig. 11. Skibets østre gavltrekant set fra vest (s. 2320). Foto Arnold Mikkelsen 2015. — *Eastern gable of nave seen from the west.*

1923 gennemgik kirken en ombygning og hovedstandsættelse (arkitekt N. Christof Hansen, Vejle), hvorved tårnet som nævnt blev forhøjet og fire af kirkens oprindelige vinduer genåbnet (jf. s. 2319). Ved en ny istandsættelse 1961–62 (arkitekt K. Hess-Petersen, Vejle) blev tårnets sydside ommuret og kirkens sydside fik fjernet et lag cementpuds.³⁵ Den seneste større renovering fandt sted 2010 (arkitekt Kuno Mielby, Skibet), da blandt andet korets bindbjælker blev udskiftet (jf. s. 2324).

Vinduer. Ud over de fire genåbnede får kirken sit lys fra fire større vinduer, tre i sydsiden og et i tårnet (jf. s. 2321). I de rundbuede og falsede åbninger er 1875 indsat rammer af gråmalet støbejern.⁵

Tagværkerne over kor, skib og tårn er af hanebåndstypen, skibet har dobbelte hanebånd. Spærstiverne i skibet er fjernet, og nok i 1800-tallet indsattes et hængeværk mellem bindbjælker og

nederste hanebånd. Korets seks spærfag er af eg med enkelte udskiftninger i fyr; 2010 er bindbjælkerne og enkelte andre dele udskiftet. De otte vestligste fag af skibets tagværk består af fyr, mens de fire følgende er af eg.³⁶ Tårnets syv spærfag er dels af eg og dels af fyr, enkelte dele bærer spor efter anden brug.

Dendrokronologiske undersøgelser. 2015 er der fra tagværkerne udtaget ti boreprøver, hvoraf de syv er dateret. Én prøve i koret gav fældningsåret o. 1593. Fire prøver i skibet pegede samstemmende på perioden 1425–35, mens et stykke var fældet o. 1448. De fire samstemmende dateringer må stamme fra én større reparation. Fra tårnet kunne fældningsåret på én prøve dateres til o. 1544.³⁷

Tagbeklædningen over koret er bly, mens resten af kirken står teglklædt. 1615 var skibet også tækket med bly, men 1815 havde man på nordsiden udskiftet blyet med tegl, hvilket også skete på sydsiden 1829.¹⁸ 1871 besluttedes det at om-

lægge korets blytag, hvorom vidner en blyplade med blystøberens navnetræk »CGT 1872« (nu på korets loft).⁵

Gulvene består overalt af store gule teglsten. Gulvet i koret er hævet to trin over skibets. Frem til restaureringen 1961–62 lå der klinker i koret, måske en rest af de gule og 'blå' fliser, der 1881 blev lagt i kor og skibets midtergang.³⁵

Opvarmning af kirken blev mulig 1891, da der blev indsat en *†kakkellovn*, som sammen med *†skorstenen* stod placeret i skibets nordøstre hjørne. 1917 var ovnen brændt itu og skulle erstattes af et nyt anlæg, sandsynligvis den *†kolorifer*, der 1961–62 blev afløst af *elvarme*.⁵ *Elektrisk lys* blev installeret 1926.²⁰

Glasmosaik. 1976 er der i korets østvindue isat en mosaikrude, Korsfæstelsen, udført af Knud Lollesgaard, Hørsholm, og skænket af Givskud Sparekasse.

Om mulige *†kalkmalerier* se s. 2319.

Fig. 13. Kirken set fra nordøst. Foto Ebbe Nyborg 2015. – The church seen from the north east.

Fig. 14. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Interior looking east.

INVENTAR

Oversigt. Ældst er en romansk løvefont og en klokke med sjældne spiralornamenter fra o. 1275. Middelalderligt er også det overpudsede alterbord, hvori der 1867 er fundet en *relikvie* af bly med seddel, der angiver indholdet som en stump af Marias grav (i Nationalmuseet).

Alterstagerne må dateres o. 1675, og altersølvet er leveret 1803 af Jens Bierring, Vejle. En oblatæske fra o. 1850 skyldes Hans Peter Severin Ingerslev, Vejle, og en prædikestol fra 1866 er genopsat 2010–11. Et tidligere altermaleri af Kristus, der åbenbarer sig ved graven, er udført af Nils Wivel 1906.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkens møblering skyldes restaureringer 1961–62 og 2010–11, da der over det frilagte alterbord blev opsat et kors, som er udført af Knud Feddersen, mens konservator Bent Jacobsen farvesatte træinventaret i lysegrønt og mørkebrunt.

Indtil 1866 tjente en sengotisk *†*altertavle med Korsfæstelsen i midtskabet og apostle i sidefløjene. 1614 malede Peder Nielsen fra Kolding *†*prædikestolen, *†*alterpanelet, *†*skriftestolen og døbefonten, og atter 1808 anstrøg man *†*altertavle, *†*prædikestol og alle *†*stolestader.

Alterbordet er muret, middelalderligt (romansk?), men helt overpudset og kalket, så karakteren ikke kan iagttages, 152×93 cm, 103 cm højt. Det frilagte bord står 45 cm fra østvæggen dækket af en glasplade. 1867 fandt Jacob Kornerup i bordet en lille *relikvie* af bly (fig. 16), som er dannet af et sammenbøjet korsformet stykke (3,8×1,8 cm, 0,9 cm høj). Heri ligger to rester af gyldent silketøj og en meget skadet pergamentseddel, der er beskrevet med senmiddelalderlige minuskler på begge sider (fig. 16). På den ene side læste Kornerup: »De sepulchro sancte genetricis Marie« (Af den hellige gudfødterske Marias grav).³⁸ Nu læses kun: »(D)e sepu(lcro) ... genetricis Marie«. På den anden side læses intet sammenhængende. Det egentlige relikvie er således ikke til stede, men må formodes at have været (eller skullet være) en lille sten. Siden 1867 i Nationalmuseet (inv. nr. D. 283).

*†*Alterpaneler. 1) 1923 kasserede man et ældre *alterpanel*, måske det, der blev malet 1614 af Peder Nielsen fra Kolding.¹⁸ 1961–62 opsattes et panel

Fig. 15. Indre set imod øst o. 1925. Foto i NM – Interior seen towards the east, c. 1900.

af glat træ, der fjernedes 2010-11. †Alterklæder. 1806 var ‘forklædet’ falmet,³⁹ og 1816 var det ‘aldeles uanstændigt’ og burde udskiftes.⁵

Alterprydelsen er et spinkelt, forgyldt *trækors*, som er skåret 2010-11 ud af en af kirkens gamle egebjælker af Knud Feddersen og ophængt over alteret mod væggen.

En tidligere *alterprydelse* udgøres af et maleri fra 1906 (fig. 17) af Kristus, der åbenbarer sig ved graven, og som er udført af Nils Wivel i olie på lærred (lysningen 172×105 cm).⁴⁰ Scenen Påskemorgen omfatter ikke, som ellers, tre hellige kvinder, men kun én, vel Maria Magdalene, der møder Kristus selv, netop som han kommer gående ud af graven, hvis dæksten er skubbet til side. Kvinden har sat sin salvekrukke fra sig og knæler henført med armene rakt ud imod Kristus, der vender sig imod hende med en åben gestus. †Indfatningen var i klassicistisk stil med træk af

Fig. 16. *Relikvieæske fra alterbordet og dens indhold i form af silketøj og resterne af en senmiddelalderlig seddel. Den lader forstå, at der var tale om rester af Marias Grav (s. 2325). I NM. Foto John Lee 2015. – A *box for relics and its contents found in the altar table: Silk and a late medieval note saying that the (lost) relics were from the tomb of the Virgin.

Fig. 17. Tidligere alterprydelse fra 1906, et maleri af Kristus, der åbenbarer sig ved graven og som skyldes Nils Wivel (s. 2326). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Former altarpiece, 1906, a painting of Christ revealing himself at his tomb. Painted by Niels Wivel.*

skønvirke (jf. fig. 15). Maleriet hænger siden 1923 på tårnrummets sydvæg.

†*Alterprydelser.* 1) En sengotisk tavle fra o. 1500 omfattede et midtskab med Golgata og to sidefløje med figurer af apostlene samt – åbenbart – yngre tilføjelser. Tavlen kendes hovedsagelig gennem en

beskrivelse af Jacob Kornerup 1867.⁴¹ Han omtaler alterskabet som '3 alen i kvadrat, skåret i eg, fra slutningen af den katolske tid'. I midtskabet så man Korsfæstelsen, til venstre herfor Maria, Johannes og kvinderne og herunder 'Pilatus, der befaler skriveren at skrive på skriftrullen'.⁴² Til

Fig.18. Altersølv, 1803, udført af Jens Bierring, Vejle, samt oblatæske fra o. 1850, der skyldes Hans Peter Severin Ingerslev i Vejle (s. 2329). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar plate, 1803, by Jens Bjerring, Vejle, and wafer box from c. 1850 supplied by Hans Peter Severin Ingerslev in Vejle.*

Fig. 19. Alterstager, o. 1650 (s. 2329). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar candlesticks, c. 1650.*

højre sås ‘tilskuere og soldater’, og ved korsets fod ‘to engle med kirkekalke’ (til opsamling af Jesu blod til brug for messen). Herudover nævner Kornerup ‘løse apostelfigurer’, der rimeligvis havde hørt til ‘nu forsvundne fløje’. Figurernes maling var dårligt udført. 1862 oplyses, lidt svært gennemskueligt, at tavlens midterste del havde et *†maleri(?)* af den Korsfæstede ‘og en del helgenbilleder’, lige som der omtales ‘søjler’.⁵ Dette antyder, at tavlen har gennemgået en eller flere moderniseringer i efterreformatorsk tid.

Den gotiske altertavle har i sin opbygning svarer til tavler i Grejs (s. 2097–2101) og Pjedsted (Holmans Hrd.). 1804 burde den repareres og males, 1808 blev den overstrøget sammen med det øvrige inventar,³⁹ Kasseret 1867.⁵

2) O. 1867, en tavle rummede et *maleri* af Kristi Opstandelse, der svarede til de væsentligt ældre alterbilleder i Vejle Skt. Nikolaj (s. 121) og Daugaard kirker (s. 1923). 1889 nævnes tavlen som værende ‘uden særlig stil’. Maleriet blev nedtaget 1906 og sat ved siden af alteret (jf. fig. 15). Nogle år efter blev det ophængt i kirken og siden kasseret.⁴³

3) 1923, et enkelt forgyldt trækors, der 1977 blev flyttet til korets nordvæg over fonten for at give udsyn til den da opsatte glasmosaik. 1998 flyttet til skibets nordvæg. Siden kasseret.

Altersølv (fig. 18), 1803, udført af Jens Bierring, Vejle.⁴⁴ *Kalken*, 18 cm høj, har cirkulær fod på korsformet standplade, skaffleddene er konkave, knoppen linseformet, og bægeret er delvist eliptisk med en lille 'læbe' og nyere tud. På siden af standpladen ses Vejles bymærke over »1803«, Bierrings stempel (*Bøje* nr. 6397) og samstempel for Frederik Ludvig Christopher Hogrefe også i Vejle (*Bøje* nr. 6403) samt et stempel for 12-løddigt (jf. *Bøje* I, 78). *Disk*en, tværmål 14,5 cm, har cirkelkors på fanen og på undersiden sikkerhedsgraving samt Bierrings stempel som på kalken.

†*Altersølv*. 1676 havde kirken kalk og disk af sølv, og 1682 anskaffede man et skind til at 'føre og forvare kalk og disk'.⁴⁵

En *oblatæske* (fig. 18) fra o. 1850 er leveret af Hans Peter Severin Ingerslev (virksom i Vejle

1835–70).⁴⁶ Æsken er oval, 12×9 cm, 4,5 cm høj, glat og har under bunden Ingerslevs stempel (*Bøje* nr. 6421) samt Vejles bymærke.

En *alterkande* fra o. 1900 er af sort porcelæn med guld kors fra Den Kongelige Porcelænsfabrik.

Et *sygesæt* fra o. 1900 er af standardtype, ustemplet med tilhørende glasflaske og bæger samt futteral af sort imiteret læder. †*Sygesæt*. 1676 anmodede præsten kirkeværgen om at skaffe en lille kalk og disk til at besøge de syge med.⁴⁵

Alterstagerne (fig. 19), fra o. 1650, er ganske små, 32 cm høje, af balusterform med velvoksne lysetorne af jern. De nævnes tidligst 1676.⁴⁵ En *syvstige* fra 1933 bærer indskriften: »skænket Givskud Kirke 1-10 1933«. To sølvplatterede †*lysestager* fra 1886,⁵ 43 cm høje, har hver sin svensksprogede indskrift: »Skänkt af sonen J. K. Sørensen, Kalmar, den 3/9 1886« og: »Minne af S. K. Nygaard til Givskuds Kirke«.

†*Messehagler*. 1617 indkøbtes sort dvælg (groft lærred) til for i en hagel.¹⁸ 1676 havde kirken en

Fig. 20. Døbefont, romansk af granit (s. 2330). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Romanesque granite font*.

Fig. 21. Prædikestol, 1866 (s. 2330). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Pulpit, 1866.

hagel af rødt blommet fløj med ‘guldsnore og sølvknipling om’,⁴⁵ og 1806 kunne hagelen ‘gå an’.³⁹

Altersranken er fra 1961–62, halvcirkulær med hylde af glas. †*Altersranker*. En ældre skranke, også ‘i rundet form’, opsattes 1862 (jf. fig. 15) som afløsning for en ‘bænk af smukt udskåret fyrretræ’.⁵

Døbefonten (fig. 20) er romansk af rødlig granit, 73 cm høj over gulvet, og tilhører de jyske løvefontes såkaldte Horsenstype (Mackeprang, *Døbefonte* 258, 260). Den er desværre slemt ophugget i ny tid. Foden er formet som en lav keglestub og har vulst ved overgangen til den halvkugleformede kumme, tværmål 81 cm. På kummens under-

del findes omløbende bægerblade, mens siderne smykkes af gruppens karakteristiske fire parvist modstillede løver i lavt relief. Mellem dem løber slyngranker, der, som også munden, kantes af en tovvstav. Foden har spor af kalkning og lidt sort, og på dyrene sås allerede 1951 rødt, der kan være påført i forbindelse med ophugningen. 1614 blev fonten malet af maler Peder Nielsen fra Kolding.¹⁸

I forhold til fonttypens andre stykker, i alt en halv snes, er den koniske fod meget lav (jf. s. 1058 med fig. 29), og man må tro, at en god del skjuler sig under gulvet. 1918 ville den svenske kunsthistoriker Johnny Roosval datere typen til perioden o. 1170–1200.⁴⁷ Også M. Mackeprang fandt, at gruppen måtte repræsentere de seneste af de jyske løvefonte. 1968 har Otto Norn med gode grunde dateret værkstedets fonte endnu senere, o. 1200–25.⁴⁸ Opsat i korets nordvesthjørne op imod korbuen.

Dåbsfæde. 1) O. 1900, af messing, glat, tværmål 38 cm. 2) 1953, af messing, tværmål 35 cm, med frakturskrift på den smalle fane: »Lader de smaa børn komme til mig«. På fanens underside læses versalerne: »Kinesisk brugsfad skænket Givskud Kirke 1953 af kinamissionær Kirstine Wemmelund«. 1676 brugtes et †*dåbsfad* af tin.⁴⁵ *Dåbskanden*, af messing, 26 cm høj og glat, hører sammen med dåbsfad nr. 1.

Prædikestol (fig. 21), 1866,⁵ af fyr, henlagt på loftet 1962, men nyopsat og istandsat ved restaureringen 2010–11.⁴⁹ Kurvens fem fag har glatte arkader mellem kølleformede halvsøjler, der fortsætter i postamentets og frisens beskedne frem-spring. Nederst afslutter udsavede hængestykker og drejede hængeskjold, og øverst bærer den profilerede gesims en *læsepult* fra 2010–11. Kurven, der støtter på en konisk underbaldakin, er opsat imod væggen syd for korbuen med opgang fra koret igennem triumfmuren.

Bemalingen, fra 2010–11, er udført af Bent Jacobsen i lysegrønt med nonfigurativt maleri i felterne, der klinger sammen med østvinduet

Fig. 22. Indre set imod vest. Foto Arnold Mikkelsen. – Interior seen towards the west.

glasmosaik. Fortløbende indskrifter med gyldne versaler på grøn bund fra 1 Joh. 3,1, 1 Kor. 13,13, Joh. 1,1-2. I det sydligste fag læses endvidere: »Prædikestolen restaureret og genopsat 2011«. 1951 var den malet med stolestaderne i 'gråt, gulbrunt og sortbrunt'.

†*Prædikestole*. 1) En prædikestol blev 1614 malet af Peder Nielsen fra Kolding.⁵ Også 1808 blev den malet,³⁹ og 1862 blev den beskrevet som 'i ottekantet form' og 'udstafferet med gravning' (udskæring).⁵ 1866 ønskedes den udskiftet.⁵

2) 1961-62. Ganske enkel af glat træ.

Stolestaderne er fra 1961-62, malet i mørklilla 2010-11. De ældre †*stolestader* blev malet 1808, 1817 manglede de lov befalede bænke i koret til skolebørnene, som sang under gudstjenesten.³⁹ 1862 fik staderne fodskamler og opregnedes til 19 mandsstole og 21 kvindestole; to stader havde fyldingsryglæn, de øvrige en simpel ryglægte.⁵ Samme år skulle stoleværket udskiftes over de næste tre år. Det ses på et fotografi fra o. 1925 med spirprydede gavle, der havde rudimentært armlæn (fig. 15). Samme foto viser †*knagerækker* over mandsstolene.

Fig. 23. Klokke, o. 1275 (s. 2333). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Bell*, c. 1275.

†*Skrifte- og præstestole*. 1614 blev skriftestolen malet af maler Peder Nielsen fra Kolding.¹⁸ 1814 var skriftestolen løs, 1815 skulle præstens stol ved alteret 'fæstnes';³⁹ 1867 blev den fjernet.⁵

†*Degnestole*. En degnestol i koret blev repareret 1854. 1859 anskaffedes en stol til kirkesangeren i korbuen, og 1867 fjernede man den gamle stol.⁵

1676 havde kirken 'en halv' †*kiste* til forvaring af messetøjet.³⁹ En †*pengeblok* var 1862 anbragt 'inden for døren ved en fruentimmerstol'.⁵

Et †*pulpitur* i kirkens vestende nævnes 1677, da trappen var dårlig.³⁹

Orgel (jf. fig. 22), 1959, oprindelig med fem stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Jydsk Orgelbyggeri, Hinnerup. Udvidet 1988 af samme firma. Renoveret 2007 af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition (seks stemmer, ét manual og pedal): Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Scharff II. Pedal: Subbas 16' (1988). Koppel M-P. Orgelhuset står i blankt træ. I tårnrummet.

†*Orgel*, 1908, med fire stemmer, bygget af A. C. Zachariasen, Aarhus.⁵⁰

Salmenumrene anføres med cifre direkte på væggen. 1854 blev †*salmenummertavlerne* malet med sort farve (til påskrift med kridt, jf. fig. 15).⁵¹

Lysekroner, 1895, to ens i barokform med samme indskrift: »Skjænket til Givskud Kirke 1895 af N. L. Schou fra Riis«. Kronerne blev nedtaget og lagt på loftet 1962, men er 1996 genophængt i skibet.

En †*ligbåre* nævnes i inventariet 1676.⁴⁵

Klokker. 1) (Fig. 23), o. 1275, sjældent ved sin spiraludsmykning (Uldall, *Kirkeklokker* 16-17), tværmål 56 cm. Klokken er endnu af romansk kubeform og har om legemet fire spinkle lister, hvorover yderligere to afgrænser et bredt bånd med spiralornamenter om klokkehalsen. De er dannet af voksbånd, lagt direkte på klokkemodellen. Man ser (jævnt fordelt) fire ligearmede kors, hvis ender er splittet til to spiraler; også korsskæringen er dannet som en spiral. Mellem korsene har støberen fyldt ud med S-slyng, der er rullet op i spiraler. Af ophænget er kun bevaret en løs hank.

Spiralornamentik kendes dels fra udenlandske klokker, således Idensen ved Hannover, dels fra en håndfuld danske, af hvilke tre i Hodde (DK Ribe 1485-86), Heldum (DK Ringkøbing 718)

og Idom (Ringkøbing Amt) må skyldes én og samme nørrejyske støber.⁵² Klokken fik o. 1962 en revne og blev afløst af nedenstående. Nu opsat i våbenhusets nordøsthjørne.

2) 1962, tværmål 85 cm, med vegetativ bort om halsen og på legemet versalerne: »Støbt af John Taylor & Co. Loughborough England 1962«. Modsat læses (fra C. J. Brandts salme *Klokken slår*): »Aldrig afblomstrer Guds paradis./ Aldrig forstummer hans naades pris/ Amen haleluja! Tak!«. Ophængt i ældre slyngebom. Klokkestol af fyr fra 1865,⁵ rester af en ældre findes henlagt i klokkerummet.

GRAVMINDER

Gravsten (fig. 24), 1765, lagt af (borgmester i Kolding) Jens Riis over sine forældre, sine søskende, faderens 2. hustru og hans barn med hende: »Jørgen Pedersen af Riis og hans hustru Johanne Jens Datter. Af deres børn er her med dem begravne 1 Mette, 2 Else, 3 Kirsten og hendes Mand døde i Nykirke Sogn. 4 Peder Riis var K(gl). M(aj)(e)st(æts) Byfoged i Nysted i Lolland og døde der, 5 Jens Riis a.p.t. K. Msts Commerce-råd, Controlleur og Postmester i Colding. Med hans 2den Hustru Maren Madsdatter (som med hendes 2den Mand døde i Nykirke Sogn), havde han kun et barn Key Riis som og er her begravet«. Indskriften indledes med citat fra Jak. 2,18 og afsluttes med citat fra Åb. 14,13 samt ordene »Giufskud Kirkegaard 1765 Jens Riis«.⁵³

Grå kalksten, 210×123 cm, et velhugget arbejde i rokokostil tilskrevet Jens Jensen den Yngre i Horsens.⁵⁴ Et stort højrektangulært skriftfelt med gravskrift i reliefkursiv indfattes af rocaille og en stor perspektivisk portal, hvis korintiske halvsøjler er omvundet med løvværk. Dens fladbuede gesims brydes af en rocaille med Den opstandne Kristus, og under skriftfeltet omslutter andre rocaille dødssymbolerne kranium med knogler, spade og le over ordene »Memento Mori« (Husk du skal dø). I stenens hjørner sidder evangelisterne med deres bøger og symbolvæsner samt navnene med indhugget kursiv, foroven »Matthæus« (tv.) og »Lukas«, forneden (foran halvsøjlernes plinter) »Lukas« (tv.) og »Johannes«.

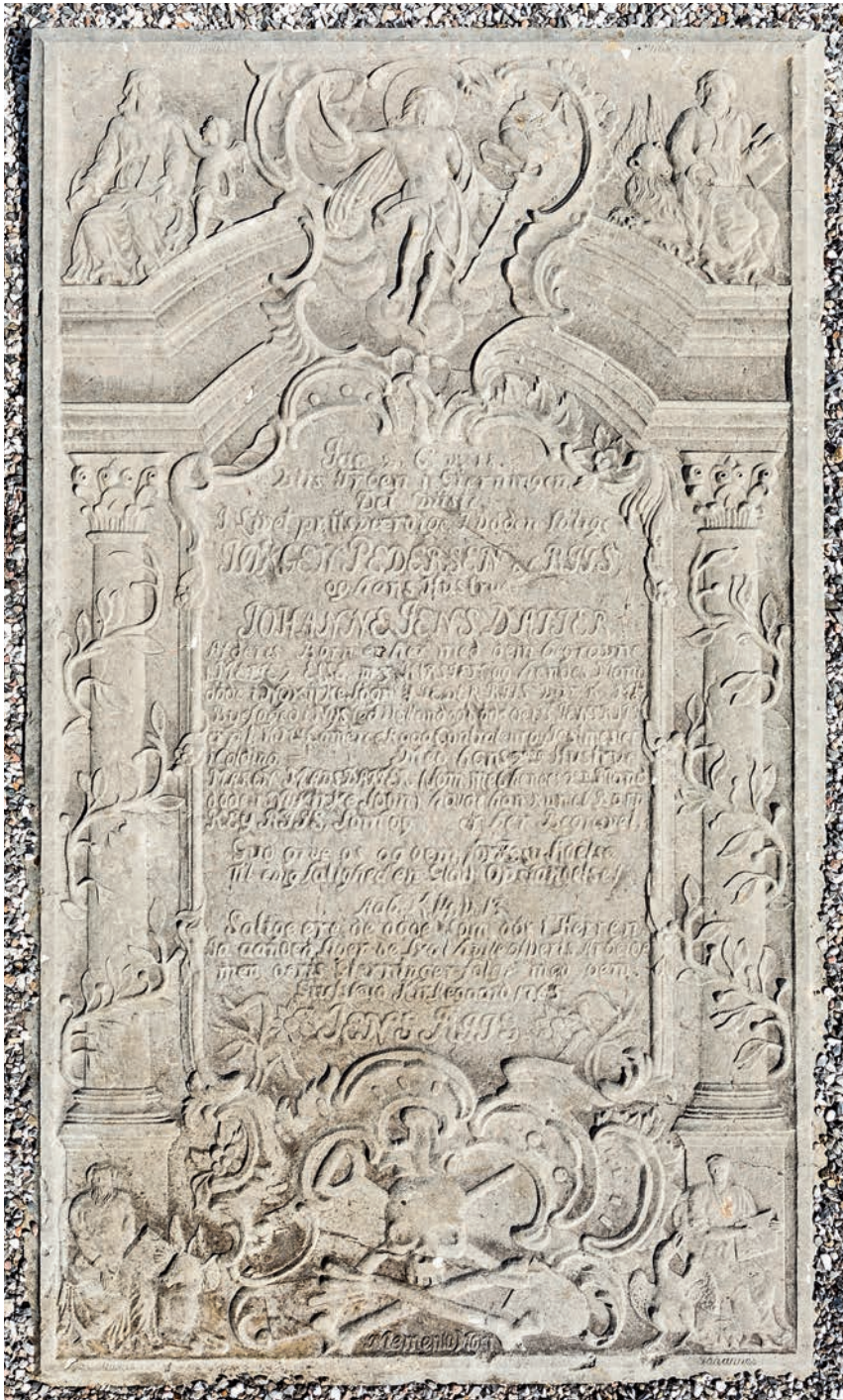

Fig. 24. Gravsten, 1765, lagt af kommerceråd, kontrollør og postmester i Kolding Jens Riis over sine forældre og søskende samt faderens 2. hustru og hans barn med hende. Tilskrevet Jens Jensen den Yngre i Horsens (s. 2333). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Tombstone, 1765, laid by Councillor of Commerce, Superintendent and Postmaster Jens Riis of his parents and siblings, his fathers second wife and his child with her. Attributed to the stonemason Jens Jensen the Younger in Horsens.

Stenen har gode sidestykker i Hatting (s. 1575-76), Falling og Gylling kirker (DK Århus 2738-40, 2835). Den ligger på kirkegården i skrå stiling øst for koret. Her skal den også oprindeligt have haft sin plads. 1872 blev stenen 'ommuret' med brændte sten,⁵¹ og 1948 blev den rensat og restaureret af billedhugger O. Gudnason i Give og derpå opsat imod kirkens sydmur.⁵⁵

†Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1880. »Bertel Jensens Familie Gravsted. Marie, Jens, Frida«. Skråstillet plade af hvidt marmor på en profileret sokkel, højde 103 cm. Indhugget antikvaskrift afsluttet med salmeordene: »Dog ingen kender Dagen«. Sydøst for kirken.

2) 1899, over gårdejer og sognefoged John Kristensen, *1815, †1892, og hustru Karen Jensen, *1821, †1899, samt hendes første mand Jens Hansen. Stele af cement, 101 cm høj, med sortoptrukket antikvaskrift på indfældet plade af hvidt marmor. Øst for koret.

†Kirkegårdsmonumenter. 1872 skulle de gamle, rådne trægravrammer og -kors fjernes eller af ejerne ombyttes med nye.⁵¹

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56-58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59-62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. LAVib. *Givskud kirkeprotokol* 1862-1924 (C 445 B-8). – LAVib. *Hvejsel Kirkeregnskaber* 1581-1687 (C KRB 215). – *Arkitekt Kuno Mielbys arkiv*. Givskud kirke. – *Give-Egnens Museum og arkiv*. Givskud Kirke (A435). – *Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv*. Givskud Kirke.

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker V, 281-84 (1889). – *Notesbøger*. Jacob Kornrup X, 33. *Indberetninger*. Peter Kr. Andersen 1951 (inventar). – A. Nyboe 1988 (inventar). – Kirsten Trampedach 2009 (murflader). – Karin Vestergaard 2010 (prædikestol). – Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapportblad nr. 67, 2015 (dendrokronologisk undersøgelse).

Tegninger og opmålinger. NM. Grundplan og længdesnit med varmeinstallation ved Poul Nielsen 1955; to grundplaner med projekter ved Kuno Mielby 2010; detailtegning af spærfod i koret ved Keld Abrahamsen 2010; tagplan over koret med detalje af forankring, uden navn 2010.

Litteratur. Niels Jacobsen, »Mindsten genrejst på Givskud kirkegård«, *ÅrbVejle* 1948, 199-202; Knud M.

Hove, *Hvejsel sogn*, Vejle 1949; Egon Vestergaard Pedersen, *Bogen om Givskud sogn*, Herning 1974.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Beuchert Olesen (orgler) samt gravminder ved Ebbe Nyborg. Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet sept. 2016.

¹ Mattias Karlsson, *Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift*, Lund 2015.

² *Kronens Skøder* III, 472.

³ *Kronens Skøder* IV, 479. Hove 1949, 89.

⁴ LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Nørvang Herred. Uregistreret korrespondance 1780-1794 (C 4. 62).

⁵ LAVib. *Givskud kirkeprotokol* 1862-1924 (C 445 B-8).

⁶ *KancBrevb* 11. februar 1584. Da original-1 kortet over Givskud ejerlav blev tegnet o. 1795, markeredes noget af jorden med betegnelsen »Anex Bonden«, se http://arkiv.kms.dk/mpn/o2mapviewer.aspx?type=o1k_oeko&rt&id=6918&mode=2&elav=1120552, set 7. juli 2015.

⁷ RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620 (B 184d). *Kronens Skøder* III, 472 og IV, 479.

⁸ *Repert* 2. rk. nr. 6284 og 9004. Den ældste kilde er et tingsvidne fra 1488, mens den yngste er en kongelig stadfæstelse og dermed en gentagelse af den ældste.

⁹ *Givskud Baptistmenigheds Historie 1849-1942*, 1942, 39-41.

¹⁰ *Pedersen* 1974, 8.

¹¹ Henrik Pedersen, *De danske Landbrug*, 1928, 126.

¹² *Trap* 4, VII, 594.

¹³ Hove 1949, 55.

¹⁴ Kieffer-Olsen under trykning, Nationalmuseets Jelling-projekt, med en udredning af tingforholdene i Nørvang og Tørrild herreder.

¹⁵ *DaAtlas* V, bd. 2, 981. *PræsteindbWorm*, 184.

¹⁶ Give-Egnens Museum og arkiv. *Givskud kirke* (A435). Lb. nr. 1. NM Korrespondance.

¹⁷ Jf. Grejs »18/28« (s. 2088) og Vindelev »1816« (s. 2242).

¹⁸ RA. 233. *Danske Kancelli*, Seks års kirkeregnskaber 1614-1620 (B 184d).

¹⁹ Give-Egnens Museum og arkiv. *Givskud kirke*. (A435). Lb. nr. 1. »Danske Kirkegaarde i 1927«, *Vore Kirkegårde* 1927, 70. *Pedersen* 1974, 20. *Kirkeprotokol* 1862-1924 (jf. note 5).

²⁰ Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv, *Givskud kirke*.

²¹ Den fremspringende sokkel er også konstateret under terræn ved en sonderende undersøgelse 2011, se Kuno Mielbys arkiv, *Givskud Kirke*.

²² Linjen er næppe spor efter et halvtæg eller et stigeophæng, idet den er for lang og sidder for højt.

²³ Frådstenen er porøs og transporterer fugt, og man indsatte derfor ofte rå granit, hvor en bindbjælke

Fig. 25. Skibets vestre gavltrekan set fra nordvest (s. 2320). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Western gable of nave seen from the tower.*

eller et hanebånd risikerede at komme i kontakt med væggen.

²⁴ DK Odense 2116-18. Ved indbygningen af hvælv o. 1485 sløjfede disse.

²⁵ Niels Jørgen Poulsen, »Lille Heddinge kirke – en kridtstenskirke i tre stokværk«, *NMArb* 1977, 122-32. DK Præstø 456-457.

²⁶ DK Sorø 898. DK Odense 2118. Poulsen 1977, 131 (jf. note 25). Kirkeløfter anvendt eller foreslået anvendt som kornmagasin eller til anden opbevaring i 17-1800-tallet kendes bl.a. fra en række kirker i Ribe Stift, se DK Ribe 1425, 1567, 1685, 1721, 2949, 3071, 3223, 3390.

²⁷ LAVib. Nørvang-Tørrild herreds provsti. Synsprotokol 1854-1890 (C 38-3). NM. Uldall 1889. Se Ringgive for en døre med udvendige buestik i frådsten.

²⁸ Justin Kroesen & Regnerus Steensma, *Kirchen in Ostfriesland und ihre mittelalterliche Ausstattung*, Petersberg 2011, 48-49.

²⁹ Den samlede gavltrekan's tykkelse er 1 m lige over det omtalte bindbjælkespor og 80 cm lidt under korets tag.

³⁰ Dateringen og de omfangsrige forandringer kunne antyde, at kirken har været misligholdt og eventuelt er

gået ud af brug i en periode efter Den Sorte Død i midten af 1300-tallet.

³¹ KancBrevb 15. marts 1641 og 21. marts 1647. LAVib. Hvejsel Kirkeregnskaber 1581-1687 (C KRB 215), under 1640. 1863 blev tårnets mure beskrevet som 10 alen høje, mens der var 17 alen til tagrygningen. Skibets tilsvarende mål blev opgivet som 7 alen (der havde stået 7½, men den halve blev udstreget) og 11 alen, se Kirkeprotokol 1862-1924 (jf. note 5). Tårnets mure var således knap et par m højere end skibets, mens tagrygningen lå 3,8 m højere på tårnet end på skibet. I dag er tårnets mure knap fire m højere end skibet, mens tagrygningen er godt fire m højere. Ud fra en sammenligning med gamle fotografier synes der ikke at være 3,8 m i forskel i højde til tagryg for ombygningen 1923.

³² 1890 skulle der laves en fast trappe fra skibets loft gennem hullet i tårnmuren til et bjælkelag ved klokken, se Kirkeprotokol 1862-1924 (jf. note 5). Gennembrydningens sider er rettet af med teglsten i normalformat.

³³ LAVib. Nørvang herreds provsti 1803-12. Synsprotokol (C 37 B). LAVib. Bjerre herreds provsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818 (C 35 A). LAVib.

Ribe Bispearkiv. Årlige indberetninger 1805-06 (C4-759).

³⁴ Stormen 1634 er kendt for sine voldsomme oversvømmelser i Vadehavsregionen.

³⁵ NM. Korrespondance.

³⁶ Et trettende spærfag er placeret over triumfmurens gavltrekan.

³⁷ NM. Indb. ved Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapport nr. 67, 2015. Af ti udtagne prøver kunne de syv dateres. Alle havde bevaret splintved eller kan på baggrund af iagttagelser under prøveudtagningen fastslås kun at mangle splintved. Fra koret kunne en af tre prøver dateres, og den har yngste årring dannet 1592 samt fældningstidspunkt o. 1593 (prøve nr. 61241019). Fra skibet kunne fem af fem prøver bestemmes, de falder i to grupper. Den første rummer fire prøver, hvis fældningstidspunkter kan passe med en byggefase 1425-1435 (prøverne 61240019, 61240029, 61240049 og 61240059). Anden gruppe udgøres kun af én prøve, hvis yngste årring blev dannet 1433, og fældningstidspunktet var o. 1448 (prøve nr. 61240039). Fra tårnet kunne én af to prøver dateres, yngste årring blev dannet 1529, mens fældningstidspunktet var o. 1544 (prøve nr. 61241019).

³⁸ NM. Jacob Kornerups notesbog nr. X, 33.

³⁹ LAVib. *Bjerre herreds provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-1818 (C 35 A).

⁴⁰ Maleriet er signeret »Nils Viwel mcmvi«.

⁴¹ NM. Jacob Kornerups notesbog nr. X, 33.

⁴² Jf. eksempelvis *DK Holbæk* 2155 ff.

⁴³ Maleriet omtales endnu i Traps 5. udgave 1964 og i *De danske Kirker*, 1969.

⁴⁴ Jf. *Guldsmed Vejle* 30-31.

⁴⁵ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Rgsk. for Jelling Sysselprovstis Kirker 1676-86 (C4. 1388).

⁴⁶ Jf. *Guldsmed Vejle* 34.

⁴⁷ Johnny Roosval, *Studier i Danmark*, Stockholm 1918, 51.

⁴⁸ Otto Norn, *Jysk Granit*, 27. Jf. Ebbe Nyborg, »Kirkerens indretning og skatte«, *ÅrbVejle* 1999, 136-37, 149, hvor fontværkstedet henlægges til Horsens, og der vises et kort over fontenes udbredelse.

⁴⁹ Restaureringen udførtes af Bent Jacobson og beko- stedes af A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

⁵⁰ A. C. Zachariasen, Fortegnelse over leverede orgler, i Den Danske Orgelregistrant.

⁵¹ LAVib. *Nørvang-Tørrild hrd.s provsti*. Synsprotokol 1854-1890 (C 38.3).

⁵² Uldall, *Kirkeklokker*, 16-20.

⁵³ Niels Jacobsen, »Mindesten genrejst paa Givskud Kirkegaard«, *ÅrbVejle* 1948, 199-202. Om Jens Riis og hans familie endvidere P. Eliassen: »To Koldingborg- mestre«, *ÅrbVejle* 1911, 181-88. Jf. også om Jens Riis egen begravelse i Roeds og Riis' kapel i Kolding s. 780-84.

⁵⁴ Jf. Otto Norn, »En østjysk Billedskærerslægt fra det attende Århundrede«, *NMArb* 1939, 53-54.

⁵⁵ Niels Jacobsen, »Mindesten genrejst paa Givskud kirkegaard«, *ÅrbVejle* 1948, 199-202.

GIVSKUD CHURCH

Building. The church is an exceptional Romanesque building of calcareous tufa consisting of a chancel and nave. Originally both had a dark, low (c. 1m) upper storey. In the walls one can see the traces of its beams, and in the chancel loft one can see a recess for the higher western transverse beam. All Romanesque gables still remain, unplastered on the insides. Two original windows in the north of the nave were reopened in 1923 and two corresponding ones in the north and south walls of the chancel were reconstructed. Of the north door of the nave only traces remain, and the south door was altered in 1858.

Earliest among the Late Medieval additions and changes were the removal of the upper storeys and a lowering of the chancel walls by 75 cm. Probably at the same time, the chancel arch was widened as were the windows of the chancel. These measures can probably be dated in relation to new roofing set up in 1425–35. Later a western tower with a vaulted chamber was added. The tower was later considerably reduced in height. A porch in the south, probably also Late Medieval, was renewed in 1847.

Furnishings. The oldest items are the Romanesque font with lions and a bell with rare spiral ornaments from c. 1275. Also medieval is the plastered altar table in which a relic box with silk and a late medieval note, saying that the (lost) relics were from the tomb of the Virgin Mary, was found in 1867. The candlesticks may be dated c. 1675, and the altar plate was provided in 1803 by Jens Bjerring, Vejle. A wafer box from c. 1850 is the work of Hans Peter Severin Ingerslev, Vejle, and a pulpit from 1866 was reinstalled in 2010–11. A former altar painting of Christ revealing himself at the tomb is by Niels Wivel from 1906.

Colour scheme and refurbishings. The furnishings are from restorations in 1961–62 and 2010–11, when a cross by Knud Feddersen was hung above the cleared Communion table; Bent Jacobsen painted the furniture.

Until 1866 a late Gothic altarpiece was used with the Crucifixion in the middle and apostles in the wings. In 1614 Peder Nielsen of Kolding painted the pulpit, the altar frontal, the confessional and the font, and once again, in 1808, the old altarpiece, the pulpit, and the pews were painted.